

עדכן
אסטרטגי

כתב עת רב-תחומי לביטחון לאומי

פרסום מיוחד | אפריל 2021

אימפריות כלכליות ומטבעות

דוד ברודט

הרבעון **עדן אסטרגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון הוא משמש במה למחקר רב-תחומי, מקורי ועדכני בקשת רחבה של סוגיות הקשורות לביטחון לאומי, סייבר ומודיעין כתחום ידע. המאמרים המתפרסמים הם בנושאים הקשורים לישראל, למזרח התיכון ולמערכת הביטחון ובמגמות גלובליות, ויש בהם כדי להעשיר ולאתגר את תשתית הידע בתחום הביטחון הלאומי. מטרת **עדן אסטרגי** היא לתרום לקיום דיון פורה ומעמיק בשאלות יסוד בחקר הביטחון הלאומי, מתוך גישה המבכרת שילוב של הממד התאורטי עם כתיבה מוכוונת מדיניות.

עורך ראשי

תא"ל (מיל') איתי ברון

עורכים

ד"ר קובי מיכאל וד"ר כרמית ולנסי

עורכת משנה

ד"ר ג'ודי רוזן

יו"ר המערכת

אלוף (מיל') עמוס ידלין

חברי המערכת

תא"ל (מיל') שלמה ברום, ד"ר יואל גוז'נסקי, פרופ' איתן גלבוע, פרופ' עזר גת, אפרים הלוי, ד"ר מרק הלר, פרופ' תמר הרמן, פרופ' אייל זיסר, ד"ר גליה לינדנשטראוס, פרופ' עמנואל סיוון, פרופ' אשר ססר, ד"ר עודד ערן, ד"ר ענת קורץ, ד"ר אפרים קם, פרופ' איתמר רבינוביץ', שמעון שטיין, פרופ' שמעון שמיר, פרופ' גבי שפר

עורכת לשון: מירה ילין

עיצוב גרפי: מיכל סמוקובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב

עיצוב לוגו: b-way digital

דפוס: דיגיפרינט

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חל"צ)

רח' חיים לבנון 40, ת"ד 39950, תל-אביב 6997556

טל' 03-6400400, פקס' 03-7447590, דוא"ל: sa-editors@inss.org.il

עדן אסטרגי מתפרסם בעברית ובאנגלית

© כל הזכויות שמורות

ISSN 0793-8950

"עלייתה של ארצות הברית למעמד של מעצמת-על הייתה תוצאה ישירה של הבנה כי אנוכיות לאומנית והתכנסות בתוך עצמה אינן יכולות לשרת את מטרותיה". מקור: Tim Sullivan/StockSnap

אימפריות כלכליות ומטבעות

דוד ברודט

המאמר מתאר את עלייתה של ארצות הברית למעמד של מעצמה כלכלית מובילה, את מנגנון השליטה האמריקאי על כלכלת העולם אחרי מלחמת העולם השנייה – הדולר כמטבע רזרבה, את הסימנים המערערים על מעמדה של ארצות הברית מבית ואת הזינוק הסיני המרשים – שינויים שיכתיבו מי תהיה המעצמה ההגמונית במאה ה־21. הדגש במאמר ובניתוח הוא על השילוב בין שני תנאים: ארצות הברית כמעצמה הגמונית והדולר כמטבע רזרבה בינלאומי, ולכן אינו מרחיב בנוגע לאירופה ולאירו, לסין ולִין היפני, שלגביהם לא מתקיימים שני התנאים: להיות מעצמה הגמונית ולשלוט על מטבע רזרבה בינלאומי. אומנם בחלק השני של המאמר יש דיון לגבי סין השואפת להיות מעצמה, אך היא עדיין לא מקיימת את התנאי של היות המטבע שלה מטבע רזרבה בינלאומי.

ישראל אינה חלק מהמשחק הגלובלי המורכב הזה אך היא נדרשת לתמרן בין שתי הענקיות, ולא תמיד מרצונה.

מילות מפתח: ארצות הברית, סין, אירופה, דולר, אירו, ין, זהב, סחר בינלאומי, כלכלה, הגמוניה

עלייתה של האימפריה האמריקאית

ארצות הברית של אמריקה, הרפובליקה הדמוקרטית הגדולה ביותר והמצליחה ביותר בהיסטוריה, נוסדה בשנת 1776 בעקבות מרד של 13 מושבות בריטיות אוטונומיות נגד הממלכה המאוחדת, וכיום היא ברית של 50 מדינות המאכלסות כ־330 מיליון תושבים. לאחר הכרזת העצמאות החל תהליך של יצירת אומה אמריקאית המבוססת על חוקה פדרלית ומעבר מ"מדינות" ל"ברית מדינות" — מדינה עם מעורבות ממשלתית נמוכה. ארצות הברית, שקיבלה את עצמאותה בסמוך לפרוץ המהפכה התעשייתית, הייתה בראשיתה מדינה וחברה חקלאית שעבדה קרקעות בהיקפים גדולים. הבסיס החקלאי נשען בעיקר על גידולי כותנה וטבק במדינות הדרום. גידולים אלו הצריכו שטחי קרקע גדולים ופוריים, אקלים חמים, שפע של מים וכוח אדם רב וזול, אשר הורכב מעבדים שהובאו באוניות ממערב אפריקה החל משנת 1619. מדינות הדרום היו המדינות העשירות של ארצות הברית. מלחמת האזרחים, שהעבדות עמדה במרכזה, הביאה לשינויים ניכרים בכלכלת ארצות הברית, אשר מרכז הכובד שלה עבר מהדרום החקלאי אל הצפון התעשייתי. הממשל המרכזי התחזק והתגבשה אומה שנשארה חלוקה בדעותיה על עברה, אך המלחמה חיטלה ועיצבה את דמותה.

מאז מלחמת האזרחים עברה ארצות הברית מהפכה תעשייתית מהירה מאוד והפכה למדינה תעשייתית־טכנולוגית מתקדמת שאימצה מייד את המהפכה התעשייתית השנייה — המהפכה הטכנולוגית — על בסיס הניסיון שנצבר. בשליש האחרון של המאה ה־19 צמחה הכלכלה האמריקאית באופן מרשים ושילבה המצאות טכנולוגיות ששינו את אמריקה ואת העולם כולו. רשם הפטנטים האמריקאי אמר ב־1900: "הגענו למיצוי ההמצאות" — כביטוי לשפע ההמצאות שהופיעו במחצית השנייה של המאה ה־19, כמו הנורה החשמלית והטלפון.

עלייתה של ארצות הברית למעמד של מעצמת-על הייתה תוצאה ישירה של הבנה כי אנוכיות לאומנית והתכנסות בתוך עצמה אינן יכולות לשרת את מטרותיה.

במאה ה־20 ארצות הברית כבר הייתה מעצמה אזורית וגלובלית עם כלכלה חזקה ומשילות טובה, ששימשו בסיס איתן להיותה מעצמה עולמית. קובעי מדיניות החוץ האמריקאית דגלו בבדלנות שמשמעותה: רק מה שקורה ביבשת האמריקאית מעניין אותה ("דוקטרינת מונרו" משנת 1815). מלחמת העולם הראשונה הייתה הפעם הראשונה שארצות הברית חרגה

ממדיניות הבדלנות והתערבה במלחמה באירופה — מעורבות קצרה של שנה אחת, ויחסית למלחמת העולם השנייה — ללא גיוס נרחב. בתום המלחמה היא חזרה למדיניות של בדלנות.

ההתפתחויות הלאומניות באירופה בעקבות סיום מלחמת העולם הראשונה הביאו לפרוץ מלחמת העולם השנייה. זו כבר הייתה מלחמה עקובה מדם שארצות הברית הייתה מעורבת בה כארבע שנים, באירופה וביפן. היא עמדה בראש בעלות הברית והביאה לניצחון מכריע על גרמניה הנאצית ועל יפן. ארצות הברית התגייסה במלוא כוחה (16 מיליון אמריקאים שירתו במלחמת העולם השנייה ו־417 אלף נפלו בשדות הקרב) ועדיין רצתה לחזור הביתה. אבל שנתיים אחרי המלחמה, כשהבינה ששלומה וביטחונה מחייבים אותה לבוא להגנת הדמוקרטיות לפני שהן נופלות, היא חזרה לאירופה. אלמלא עשתה זאת, הניצחון של מלחמת העולם השנייה היה מתרוקן מתוכן ורודנות טוטלטירית אחרת הייתה תופסת את מקומה של רודנות טוטלטירית שנייה.

עלייתה של ארצות הברית למעמד של מעצמת-על הייתה תוצאה ישירה של הבנה כי אנוכיות לאומנית והתכנסות בתוך עצמה אינן יכולות לשרת את מטרותיה. מה היה קורה לאירופה אלמלא נחלצה ארצות הברית לעזרתה? זוהי שאלה מסקרנת.

מלחמת העולם השנייה הייתה שעתה הגדולה של ארצות הברית. היא סיימה את המלחמה כמעצמה צבאית, תעשייתית, פוליטית ותרבותית. העוצמה התעשייתית הגיעה לממדים עצומים של ייצור עשרות אלפי טנקים, מטוסים, אוניות וצוללות. תעשיית המזון התפתחה בעקבות צורך לייצר מנות קרב, ותעשיות עזר נוספות התפתחו והעצימו את הערך התעשייתי האדיר. בזמן המלחמה הצטרפו נשים רבות אל כוח העבודה, כתחליף לכוח העבודה הגברי הלוחם.

מלחמת העולם השנייה התישה את אירופה ובמיוחד את כלכלתה, עת נהרסו תשתיות רבות. המותשת הגדולה הייתה בריטניה, שעד המלחמה הייתה מעצמת-על כלכלית והלירה שטרלינג שלה הייתה מטבע הרזרבה הבינלאומי.

סיומה של מלחמת העולם השנייה בהיבט הכלכלי היה שונה לחלוטין מסיום מלחמת העולם הראשונה, שהיה כרוך בהטלת עונשים, בהשפלה ובתשלום פיצויים. מלחמת העולם השנייה הסתיימה בצורה שונה לחלוטין. לא הוטלו עונשים ופיצויים אלא להיפך — הוענקו סיוע, תמיכה ושיקום למדינות המנוצחות.

ארצות הברית עיצבה את סיום המלחמה ביצירת מנגנוני שיתוף פעולה, כלקח מהסיום העגום של מלחמת העולם הראשונה. באוקטובר 1944 התכנסה בעיירה

קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי הם לא רק מכשירי ביצוע רבי עוצמה, הם גם גופים אידיאולוגיים. במשך למעלה מ-70 שנה הם היו מרכז ההפצה היעיל ביותר של אידיאולוגיה פוליטית ברורה: קפיטליזם.

מנגנון השליטה האמריקאי ומעמד הדולר

המנגנון הכלכלי והפיננסי שנבנה לאחר המלחמה הוא יסוד מרכזי בהבנת ההובלה של ארצות הברית והפיכתה לאימפריה כלכלית. המלחמה יצרה בארצות הברית כלכלה תעשייתית חזקה, מודרנית, בעלת שיטות ניהול מתקדמות ויעילות של תאגידים וארגונים גדולים. בשנות ה-50 קברניטי הכלכלה האמריקאית הבינו היטב שכדי להניע את הכלכלה העולמית הם צריכים להזרים את עודפי הייצור שלהם החוצה ולספק את הביקוש הרב בעולם לסחורות, הן לצריכה והן למטרות פיתוח ושיקום הכלכלות בעולם. ארצות הברית סיפקה את מרבית הסחורות הללו במענקים ובהלוואות נוחות, כך שהמדינות יכלו לממן את שיקום כלכלתן ללא צורך "להקריב" את רמת חייהן כדי להשתקם. הדולר היה מטבע מבוקש וממשלות, תאגידים ויחידים שמרו את הרזרבות שלהם בדולר, שנחשב מטבע אמין וחזק. בשנות ה-60 המשיכה ארצות הברית לנפק תוכניות סיוע נדיבות והשקיעה בכל רחבי העולם. המדינות המנוצחות, גרמניה ויפן, החלו בעצמן לייצר עודפים בזכות יכולת השתקמות גבוהה על בסיס מורשת מפותחת בעבר, ובנו כוח ייצור מודרני ומתקדם. צעדים אלו גרמו לצמיחת היצוא של הכלכלות האחרות ויצרו גירעון בחשבון הסחר של ארצות הברית. מכיוון שרק היא יכלה להדפיס דולרים כדי לממן את הגירעון והעולם היה מוכן להחזיק רק דולרים, היא המשיכה לקיים גירעון בחשבון הסחר ולממן תוכניות סיוע והשקעות לשאר העולם, ושאבה אליה את עודפי הדולרים שהחזיק העולם – הרזרבות.

הדולר כמטבע רזרבה בינלאומי מקנה יתרון אדיר לכלכלת ארצות הברית בשל יכולתה כאמור לממן את הגירעון שלה בחשבון הסחר על ידי הדפסת דולרים.

הדולר כמטבע רזרבה בינלאומי מקנה יתרון אדיר לכלכלת ארצות הברית בשל יכולתה כאמור לממן את הגירעון שלה בחשבון הסחר על ידי הדפסת דולרים (חלק גדול בהדפסת הדולרים בשנות ה-60 וה-70 לא נעשה תמורת חוב ממשלתי אמריקאי, אלא בעיקר

ברטון וודס (Bretton Woods) ועידת פסגה כלכלית בינלאומית בהשתתפות 44 מדינות, במטרה לקבוע שיטה פיננסית עולמית. כך נוסדו קרן המטבע הבינלאומית (IMF) והבנק העולמי (World Bank). גם הרעיון להקים את ארגון הסחר העולמי (WTO) נולד שם. גופים אלו, נוסף על הקמת האו"ם, שהחליף את חבר הלאומים, נועדו לייצב את העולם ולהבטיח יציבות כלכלית ושיתוף פעולה בין המדינות. למעשה שם החלו שיתוף פעולה ובניית מוסדות גלובליים שאפיינו את המחצית השנייה של המאה ה-20. היה זה פרי החלטה מסודרת מראש בין האמריקאים לבריטים, בעניין ההתנהלות מול המדינות המובסות. לכלכלן הבריטי הידוע ג'ון מיינרד קיינס הייתה מעורבות רבה בתכנון הכלכלי של התקופה לאחר המלחמה. הוא הסיק מסקנות מהשנים של ערב מלחמת העולם השנייה וביקש לאזן בין מדינות הגירעון ומדינות העודף בכלכלה העולמית, והציע מנגנונים שיאזנו ביניהן באופן אוטומטי. קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי הם לא רק מכשירי ביצוע רבי עוצמה, הם גם גופים אידיאולוגיים. במשך למעלה מ-70 שנה הם היו מרכז ההפצה היעיל ביותר של אידיאולוגיה פוליטית ברורה: קפיטליזם.

ארצות הברית הייתה מעורבת בתוכנית השיקום של אירופה ("תוכנית מרשל"). היא עיצבה את הארכיטקטורה הבינלאומית על חורבות מלחמת העולם השנייה, כדי להבטיח שמלחמה כזו לא תישנה וכדי להגן על הדמוקרטיה המערבית מפני ברית המועצות (בראשות סטלין) והחתרנות הקומוניסטית, והקימה את נאט"ו. זו הייתה תקופת השיא של "המאה האמריקאית" – עידן של שפע, עוצמה וחרדה.

תוצאה טבעית של המלחמה הייתה "העברת המקל" של מטבע הרזרבה הבינלאומי מבריטניה לארצות הברית. עודפי הייצור האמריקאי זרמו למדינות אירופה המנוצחות והמנוצחות, אשר משקיהן נהרסו במלחמה הממושכת. זה כלל גם את מדינות מערב אירופה ומזרח אירופה, רוסיה ויפן. המדיניות הנדיבה נמשכה שנים רבות.

ארצות הברית כמעצמה החזקה והעשירה (בשנת 1950 – כמחצית מהתוצר העולמי) ניהלה בשנות ה-50 אסטרטגיה של שיקום כלכלת העולם, ומשנות ה-60 ואילך היא אימצה אסטרטגיה של קיום גירעון בסחר שלה, כדי שיהיו לשאר העולם עודף יצוא על יבוא וסיוע נדיב לפיתוח, וכך נוצרו עודפי דולרים בעולם. אסטרטגיה זו הביאה לכך שהעולם נמצא מאז בתקופה ארוכה של צמיחה בהיסטוריה האנושית, יחסית ללא אלימות ומלחמות גדולות, בוודאי לא כמו המלחמות הגדולות של המאה ה-20.

דולרים, קונה אותן ומאפשר לארצות הברית לשלם ריבית נמוכה למימון הגירעון התקציבי. בכך אזרחי העולם מסבסדים את ההוצאה הממשלתית של אזרחי ארצות הברית. כך נוצר בעולם שוק אג"ח איכותי גדול ובנזילות גבוהה, שהוא תנאי הכרחי להיותו של הדולר מטבע רזרבה בינלאומי.

בשנות ה־70 התחלף העודף בחשבון השוטף בגירעון (בגלל מלחמת וייטנאם ותוכניות חברתיות של הנשיא ג'ונסון), הכלכלות באירופה ובין המשיכו לייצר עודפים משלהן, ארצות הברית המשיכה בתמיכה ובהשקעות במדינות אחרות על ידי הדפסת דולרים והעולם המשיך בנאמנותו לדולר. בשנת 1989, עת נפל הגוש הקומוניסטי במזרח אירופה, נראה היה כי הניצחון האמריקאי הכלכלי בשיאו. הדולר המשיך להיות מטבע הרזרבה הבינלאומי למרות בעיות בניהול התקציב ובהגדלת החוב הלאומי. השינוי הגדול בכלכלה האמריקאית הוא מאז ראשית שנות ה־2000, הגירעונות בתקציב הפדרלי גדלו (מלחמות אפגניסטן ועיראק) והגירעונות בחשבון השוטף התרחבו מאוד. הגירעונות בתקציב הגדילו את החוב הציבורי והחוב הפרטי לסוגיו עלה: של הצרכנים, משכנתאות וסטודנטים. ארצות הברית ניהלה מדיניות של גירעון כפול: בתקציב הממשל ובמאזן התשלומים. בכל מדינה אחרת בעולם זה היה מוביל מיידי למשבר כלכלי אבל העולם המשיך להאמין בדולר, וכל עוד נמשך אמון זה, תושבי ארצות הברית לא שילמו את מחיר הגירעונות ברמת חייהם. עודפי ההון מהעולם המשיכו לזרום לוול סטריט, הגלובליזציה בהובלת ארצות הברית התרחבה, סחורות זולות זרמו לארצות הברית ונמשכה זרימת הון להשקעות. ארצות הברית שאבה את היצוא נטו של אירופה ויפן, ובהמשך את סין. לסין היה נוח, בתהליך צמיחתה, לשתף פעולה עם המנגנון האמריקאי. היא צמחה בעיקר ביצוא לארצות הברית והשקיעה את עודפי הדולרים שלה באג"ח של ארצות הברית. משבר לא נראה באופק.

עודף הביטחון העצמי האמריקאי בשיטה הביא להגזמה. היקף האשראי עלה, הגירעונות בתקציב הפדרלי גדלו וחלה עלייה בחוב הכולל. משקי הבית לוו וכמעט ולא חסכו. החוב הפדרלי שהיה בשנת 1995 כחמישה טריליון דולר הסתכם בסוף שנת 2020 ביותר מ־27 טריליון דולר (כולל האצה בגלל משבר הקורונה). חוב אינו יכול לגדול עד אינסוף. מינוף סופו להתפוצץ גם בארצות הברית, הגם שהיא המרכז הפיננסי הגדול והחשוב בעולם ובעלת הרישיון להדפיס דולרים. זה כבר הורגש במשבר הפיננסי בשנת 2008. משבר הקורונה של שנת 2020 הוא המיתון העולמי העמוק ביותר מאז

בבנק המרכזי שלה ובמערכת הפיננסית). לאף מדינה בעולם אין את הפריווילגיה הזו. ארצות הברית צורכת יותר משהיא מייצרת ומממנת זאת באמצעות הדפסת דולרים. לכאורה היא משלמת בנייר, והעולם מוכן להחזיק את ה"נייר" (הדולרים) כסחורה בפני עצמה. זה מאפשר לאזרחים האמריקאים לקיים רמת חיים גבוהה יותר מזו של אזרחי שאר העולם במצב כלכלי דומה. רוב הדפסת הכסף אינה חוב ממשלתי אלא התחייבות של הבנק המרכזי – התחייבות של הבנק המרכזי נרשמות במאזן של הבנק ואינן נרשמות בחוב הלאומי. ההתחייבות של הבנק המרכזי עלו ב־12 השנים האחרונות מטריליון דולר לכשבעה טריליון דולר. זה נכון גם לבנק האירופי, שהוא הבנק המרכזי של האירו, כי גם האירו נחשב מטבע רזרבה בינלאומי, אבל חשוב פחות מהדולר (גם בישראל יש הדפסת כסף, אך היא מועטה ונעשית רק לצורכי השוק המקומי).

לסין היה נוח, בתהליך צמיחתה, לשתף פעולה עם המנגנון האמריקאי. היא צמחה בעיקר ביצוא לארצות הברית והשקיעה את עודפי הדולרים שלה באג"ח של ארצות הברית. משבר לא נראה באופק.

תחילה התהליך עבד בצורה חלקה והעולם עיכל את המנגנון בקלות. המדינה הראשונה שערערה על המנגנון הייתה צרפת. שר האוצר הצרפתי בשנות ה־60 ואלרי ז'יסקר ד'אסטן אמר שלארצות הברית יש "פריווילגיה חריגה" ביכולת להדפיס דולרים, והדבר מאפשר לאמריקאים לשמור על רמת חייהם למרות הגירעון בחשבון הסחר. נשיא צרפת דאז שרל דה גול, הפטריוט והגאוותן, רצה זהב במקום דולרים, וביקש להמיר את עודפי הדולרים של צרפת לזהב. במשך תקופה מסוימת ארצות הברית השיטה באוניות לצרפת זהב ממרתפי פורט נוקס, שבהם נשמרו רזרבות הזהב, ביחס המרה שארצות הברית קבעה – 35 דולר לאונקייט זהב. באוגוסט 1971 ביטל הנשיא ניקסון את בסיס הזהב ונותק הקשר בין הדפסת הדולרים והזהב. הכוח לייצר כסף הועבר לממשלות – לבנקים המרכזיים.

כאשר ארצות הברית מממנת את הגירעון בתקציב שלה היא מנפיקה אגרות חוב שהעולם, המחזיק בעודפי

אם העולם יפסיק להאמין בדולר, ארצות הברית לא תוכל להמשיך בהפעלת אותו מנגנון שכה עזר לה במשך כ־75 שנה.

תור הזהב של הזהב היה בשנים 1860–1914, ושוב בשנים 1925–1931. אחרי מלחמת העולם הראשונה התקיימה מלחמת מטבעות באירופה שיצרה משברים כלכליים סביב הסדרי סיום המלחמה, אשר היו ברקע של פרוץ מלחמת העולם השנייה. התפיסה שקשרה את כמות הכסף לזהב הייתה היותה הסדר א־פוליטי. גם לאחר ביטול בסיס הזהב, העיקרון נשאר. המדיניות המוניטרית של בנקים מרכזיים חזקים ועצמאיים הגבילה את כמות הכסף לכזו שתקיים צמיחה יציבה ובת־קיימא, תוך יציבות מחירים. לא הייתה תאוריה שהצדיקה הדפסת כסף ללא הגבלה.

הכלכלה האמריקאית אחרי מלחמת העולם השנייה, שהתבססה על מדיניות מוניטרית הקשורה לזהב, הייתה חזקה. מעמד הביניים התחזק והצמיחה חלחלה לכלל העובדים והמגזרים, תוך ירידה באי־השוויון.

הכלכלה האמריקאית אחרי מלחמת העולם השנייה, שהתבססה על מדיניות מוניטרית הקשורה לזהב, הייתה חזקה. מעמד הביניים התחזק והצמיחה חלחלה לכלל העובדים והמגזרים, תוך ירידה באי־השוויון. הבורסה של וול סטריט משכה השקעות זרות ונוצרו מכשירים פיננסיים מתוחכמים. הדפסת הכסף הייתה מבוקרת וסיפקה את צורכי המשק תוך שמירה על יציבות מחירים. בשנים אלו ארצות הברית קידמה את הגלובליזציה, שהשתלבה בדומיננטיות שלה בעולם גם בתחום הכלכלי, גם כמעצמת־על וגם בהיבט של מעמד הדולר.

מאז ביטול בסיס הזהב בשנת 1971, בהיעדר עוגן חזק כמוהו הודפסו כספים ועלה היקף האשראי במשק האמריקאי כביטוי לצמיחה ועושר עתיד, חלקו אמיתי וחלקו מדומיין. חלק מעודפי הדפסת הדולרים נשמרו כרזרבות בשאר העולם, והאשראי והחוב גדלו בכל העולם. החוב העולמי עמד בסוף שנת 2019 על 255 טריליון דולר – יותר מפי שלושה מהתוצר העולמי. הגלובליזציה אפשרה לארצות הברית להמשיך להוביל את כלכלת העולם גם כאשר החלו להיווצר סדקים בניהול הכלכלי הפנימי שלה. נפילת הגוש המזרחי הקומוניסטי בשנת 1989 הייתה תמיכה מורלית חזקה לארצות הברית. העולם המשיך להאמין בדולר ולבקש אותו לצורכי סחר ושמירת ערך. הדולר התגבר על אתגרים גדולים כמו משבר הנפט של שנות ה-70 וצבירת רזרבות גדולות בידי מדינות מפיקות הנפט (פטרו־דולרים). עודף הסחר הגדול של יפן מול ארצות הברית בשנות ה-80 קרא תיגר על מעמד הדולר, האירו שהונפק בשנות ה-90 איים על המטבע האמריקאי והצמיחה המהירה

השפל הגדול בשנות ה-30, ויכול שיביא לשינויים במאזן הכוחות הגלובלי ובכלל זה במעמדה של ארצות הברית. אם העולם יפסיק להאמין בדולר, ארצות הברית לא תוכל להמשיך בהפעלת אותו מנגנון שכה עזר לה במשך כ־75 שנה. העולם יחפש אמצעים אחרים לשמירת רזרבות. זה כולל ממשלות, בנקים מרכזיים, חברות עסקיות ויחידים. לא בכדי אנו עדים בתקופה האחרונה לכך שהעולם מחפש תחליף מטבע יציב ואמין. לפי שעה יש התחלה של חיפוש במטבעות קריפטוגרפיים (הבולט ביניהם הוא ביטקוין), כמו שבעבר הזהב היה מפלט ליציבות. החיפוש אחר מטבע מדינתי אחר או מטבע מנותק ממדינה כמו זהב או מטבע קריפטוגרפי משתלב במאבק האחר שמתקיים על ההגמוניה העולמית בין שתי המעצמות ארצות הברית וסין, שיפורט בהמשך.

הזהב, הדולר, הדפסת הכסף ומדיניות מוניטרית

על מנת להבין את הצורך למצוא מטבע שיהיה משענת יציבה נרחיב קמעה על הזהב, על יצירת הכסף ועל מדיניות מוניטרית. בשנת 1792, לאחר מלחמת העצמאות האמריקאית והתבססות ארצות הברית, קבע הקונגרס כי המטבע האמריקאי יהיה דולר שיתבסס על המתכות זהב וכסף, אשר יהיו המטבעות שבמחזור. היות שהזהב הוא מתכת נדירה ביותר, מדיניות על בסיס הזהב הגבילה את כמות הכסף והאשראי וחסמה פוליטיקאים ולחצים עממיים מהפעלת השפעה על כמות הכסף. נשמעו טענות כנגד בסיס הזהב, שהוא מגביל את הצמיחה ומוביל לדפלציה.

בתקופת מלחמת האזרחים (1861–1865) החלה ממשלת ארצות הברית, ממשלת איחוד המדינות הצפוניות, להנפיק שטרות כסף שלא היו בני המרה לזהב (שטרות ירוקים שנקראו greenbacks) למימון ההוצאות הגדולות של המלחמה. הדפסת הכסף גרמה ל"בום כלכלי" ולהשקעות הגדולות ברכבות ובמסילות ברזל (ופריצה מערבה לעבר קליפורניה). מספר שנים לאחר תום מלחמת האזרחים חזר הקונגרס והצמיד את הדולר למתכות כסף וזהב – צעד שהביא לצמצום מוניטרי.

בשנת 1900 נקבעה בחוק הגבלה על כמות הכסף שהאוצר יוכל לייצר ללא בסיס של זהב. בשנת 1913 הוקם הבנק המרכזי פדרל ריזרב (ה־פֶּד), לאחר משבר פיננסי גדול בשנת 1907, שבנקאי ניו יורק בראשות ג'יי פי מורגן טיפלו עצמאית בייצובו. מאז עברו הסמכויות להדפסת הכסף לפד, אשר קיים רזרבה בזהב בשיעור של 40 אחוזים מכמות הכסף שבמחזור. חובה זו צומצמה ל-25 אחוזים לאחר מלחמת העולם השנייה, עד 1971.

השאיר אותה במרכז העניינים, ההון המשיך לזרום לוול סטריט, אם כי בקצב מואט. בשנים 2018–2019 נעשה מאמץ להקטין את התחייבויות הפד, אך זה התנפץ במשבר הקורונה. הנשיא טראמפ והפד הביאו בתקופת הקורונה תוכנית סיוע שהסתכמה בהזרמה של כשישה טריליון דולר, ומאזן הפד הסתכם ביותר משבעה טריליון דולר (נובמבר 2020) – פי עשרה מזה של תחילת 2008. נראה כי הכסף הוא בחינם.

ההיקפים הגדולים של הדפסת כסף לאחר המשבר הפיננסי של 2008 לא הובילו לאינפלציה, עוררו ספקות לגבי תאוריות מוניטריות ניאוליברליות וניהול הכלכלה על ידי בנקים מרכזיים, וחזר הרצון שהדפסת הכסף תהיה בידי פוליטיקאים. כמה תנועה כלכלית חדשה בארצות הברית בשם התאוריה המוניטרית המודרנית (MMT), שתומכת בהעברת הסמכות להדפסת כסף לנבחרי הציבור, למימון תקציבים גדולים. אנשי התנועה אומרים שמדינה שיש לה מטבע משלה יכולה לייצר כסף יש מאין, מה שמצדיק הרחבה בהוצאה התקציבית וגירעון גדול יחסית. לכאורה זוהי גרסה של תאוריית קיינס על מעורבות ממשלה במשק. הניסיון של הדפסת כסף בהיקף נרחב במשבר 2008 ובמשבר הקורונה 2020 הוכיח לכאורה כי לא נגרם אסון. מנגד, יש גורמים רבים הרוצים ליצור כסף ללא מעורבות ממשלתית כמו המטבעות הקריפטוגרפיים, כביטוי לחוסר אמון בדולר ובממשלות (פוליטיות).

תסמינים מדאיגים בארצות הברית

קשה מאוד לזהות מתי תחול תפנית במעמדה של ארצות הברית. ירידת ההשפעה של ארצות הברית אינה אחידה בכל התחומים. דרושה הבנה טובה כדי לזהות מתי אימפריה שוקעת ומתי אימפריה עולה. למדנו מההיסטוריה כי התפוררות אימפריות הייתה איטית. עלייה ושקיעה של אימפריות נמשכו בעבר מאות שנים. הירידה במעמדה של ארצות הברית, כפי שנראה בשנים האחרונות, מכ־50 אחוזים מהתמ"ג העולמי בראשית שנות ה־50 לכ־20 אחוזים, נמשכה עשרות שנים. זו תוצאה של עליית משקלן של מדינות אחרות, ובמידה מסוימת גם חולשה של ארצות הברית, שהחלה בירידה ביעילות הכללית של המוסדות האמריקאיים, בעלייה בנטל שהאמריקאים משלמים על שירותים שונים ובאובדן הסמכות המוסרית של ארצות הברית. משבר הקורונה הדגים את אי־תפקודן של מערכות חשובות ובראש ובראשונה מערכת הבריאות, תשתיות גרועות ופילוג פוליטי וגזעי. יתרונות תחרותיים מובהקים שיש לארצות הברית נתונים לאיום, כמו השכלה גבוהה, מדיניות הגירה, תשתיות ומסוגלות של השירות הציבורי.

של סין יצרה פוטנציאל איום על ארצות הברית. לאורך כל השנים שימש הדולר מטבע רזרבה בינלאומי מבוקש והעולם האמין בכלכלה האמריקאית ובדולר. ארצות הברית המשיכה להיות מדינה גירעונית בחשבון השוטף (ובתקציב), שמימנה את שאיבת הסחורות (והון) מכל העולם על ידי הדפסת כסף ואפילו גם על ידי אינפלציה, ששחקה את ערך המטבע (סניוראז').

שיבושים במנגנון השליטה הכלכלית האמריקאית

נראה שארצות הברית מקיימת את האמירה התלמודית "זה נהנה וזה לא חסר": היא נהנית מיציבות מחירים, מצמיחה ומרמת חיים גבוהה, ובמדינות העולם נמנעו משברים וקיימת צמיחה רבת היקף וגלובליזציה שהתרחבה לאסיה. ארצות הברית לקחה במודע את התפקיד שמבטיח כי גלגלי המנגנון הכלכלי העולמי ימשיכו להסתובב.

סדקים במנגנון השליטה הכלכלית האמריקאית התגלו עם התפוצצות בועת הדוט־קום בשנת 2001, עת התגלו סימני חולשה כלכלית שנבעה משילוב של צריכה פרטית גבוהה וגירעון בתקציב הפדרלי (כתוצאה ממלחמות אפגניסטן ועיראק אחרי נפילת המגדלים התאומים), ובעיקר הזרמת כספים לרכישת מניות של חלק מחברות טכנולוגיה, שלא על בסיס של היגיון כלכלי מוצק.

ההיקפים הגדולים של הדפסת כסף לאחר המשבר הפיננסי של 2008 לא הובילו לאינפלציה, עוררו ספקות לגבי תאוריות מוניטריות ניאוליברליות וניהול הכלכלה על ידי בנקים מרכזיים, וחזר הרצון שהדפסת הכסף תהיה בידי פוליטיקאים.

גם אחרי צמצום המעורבות האמריקאית במלחמות המשיך הגירעון בתקציב הממשלתי הפדרלי להיות גבוה. בשנת 2008 חל משבר פיננסי גלובלי כתוצאה מחולשה פיננסית בארצות הברית (משבר הסאב־פריים). הפדרל ריזרב והממשל הזרימו למשק האמריקאי כשלושה טריליון דולר – היקפים שארצות הברית והעולם לא ידעו כמותם עד אז. לכאורה, הבנק המרכזי חילץ את המערכת הפיננסית ואת כלכלת ארצות הברית ממשבר חמור (כך גם הבנק המרכזי באירופה), אך בעיות יסוד בהתנהלות הכלכלית האמריקאית לא השתנו, ובעולם החלו לשאול אם אפשר להמשיך במנגנון הזה. אין בעולם מנגנון מחזור עודפים יעיל כפי שבנתה ארצות הברית בהצלחה. חוסר החלופה הפיננסית לארצות הברית

האיום הפוטנציאלי הגדול ביותר הצפוי לארצות הברית הוא על הזכות המופרזת שהעניקו לה מעמדה הפיננסי והדולר כמטבע הרזרבה הבינלאומי. זה הנכס הגדול של ארצות הברית והוא נתון לאיום.

שנים מתסמינים המצביעים על חולשה שיכולה להביא לירידה ביזמות, לפערים חברתיים, לפערי הכנסות, לפערים על רקע גזעני, לקיטוב פנימי בין שחורים ולבנים, במעמד כלכלי, במוצא אתני, ביחס לדת ולהשקפת עולם ובמערכת בריאות יקרה ולא־שוויונית (ההוצאה הלאומית לבריאות בארצות הברית היא כ־17 אחוזים מהתוצר – היקרה ביותר בעולם – כאשר הממוצע של המדינות המפותחות הוא 10–11 אחוזים. הבריאות יקרה עד כדי כך שרכישת ביטוח בריאות רחוקה מהישג ידם של מיליוני אמריקאים. זה היה הרקע לתוכנית אובמה קר, שנועדה לאפשר ל־20 מיליון אנשים לקבל ביטוח רפואי).

סיכון גבוה נשקף למקומו של המעמד הבינוני אמריקאי, שהיה עמוד השדרה של ההצלחה האמריקאית בשנים שאחרי מלחמת העולם השנייה ועד 1980.

סיכון גבוה נשקף למקומו של המעמד הבינוני אמריקאי, שהיה עמוד השדרה של ההצלחה האמריקאית בשנים שאחרי מלחמת העולם השנייה ועד 1980. ניכר שבר חברתי־כלכלי עמוק של התנפצות החלום האמריקאי הבסיסי, של האמונה כי בעבודה קשה כל אחד יכול להצליח, ואולי גם להתעשר. ההרגשה היא שהעשירים והחזקים חוסמים את הצעירים והחלשים ואת מעמד הביניים. התרחבות אי־השוויון נובעת מזניחת העסקה הבסיסית, שלפיה העובדים במשק מרוויחים מספיק כך שיהיו לא רק עובדים אלא גם צרכנים, ויקנו את מה שהם מייצרים. הביטוי הבולט לכך הוא הקושי במעבר הבין־דורי בארצות הברית. בני דור ה־"בייבי בום" הדומיננטי, המחזיקים ב־60 אחוזים מהעושר בארצות הברית, מתקשים להיפרד ממעמדם הרם, ונוצר מתח ביניהם לבין בני דור ה־Y (המילניאלס), המחזיקים רק בשלושה אחוזים מהעושר. בני דור ה־Y סבלו לא רק מקיפאון בתנאי העבודה, שגרמו לשחיקת ההכנסה הריאלית הממוצעת שהשפיעה עליהם לרעה, אלא גם ממשבר 2008 וממשבר 2020. דור ה־Y רוצה שינוי בהתנהלות הכלכלית והחברתית ומתקשה בהעברת המקל אליו. משבר הקורונה (2020) הוא אירוע בריאותי, ולא פחות מכך אירוע כלכלי, חברתי ואנושי. הקורונה פגעה בחלשים, בעניים ובשחורים. עוד לפני משבר הקורונה

ארצות הברית הידרדרה במדד הקדמה החברתית, מהמקום ה־19 ב־2011 למקום ה־28 ב־2019. האיום על מעמדה המוסרי של ארצות הברית ישפיע על התנהגות מדינות העולם כלפיה. בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, ארצות הברית נתפסה כמנצחת הגדולה במלחמה והמושיעה מפני האויב הנאצי, והיא נחשבה מוסרית. כיום היא נתפסת כמוסרית פחות בהתנהלותה החיצונית והפנימית. זוהי תפיסה סובייקטיבית שאינה מבוססת רק על עובדות ונתונים. האיום הפוטנציאלי הגדול ביותר הצפוי לארצות הברית הוא על הזכות המופרזת שהעניקו לה מעמדה הפיננסי והדולר כמטבע הרזרבה הבינלאומי. זה הנכס הגדול של ארצות הברית והוא נתון לאיום. המשך היותו של הדולר מטבע רזרבה בינלאומי בעתיד ייקבע על פי התוצאה של ניתוח מצב הכלכלה האמריקאית ומדיניות הדפסת הכסף. אם האמון בה יאבד המטבע האמריקאי יתרסק, האמריקאים יצטרכו לשלם מחירים גבוהים על מוצרים רבים ויסבלו מאינפלציה. הריבית תעלה ואיתה הסכנה להאטה בצמיחה, כי ההשקעות יקטנו. אי־שקט חברתי ילווה באי־שקט כלכלי. בעשור לפני פרוץ הקורונה, ארצות הברית ייצאה (הדפיסה דולרים) שבעה טריליון דולר למימון הגירעונות בחשבון השוטף, והעולם צבר רזרבות. ענף היצוא הגדול ביותר של ארצות הברית הוא מטבע – הדולר. במצבה הנוכחי ארצות הברית זקוקה לטריליון דולר בשנה של יבוא הון כדי לממן את הגידול בחשבון השוטף ובתקציבה. החיסכון האמריקאי הוא שלילי. תתעורר שאלה אם יימשך המודל של הפריביליגיה החריגה להדפסת דולרים, הנמצאת בידי ארצות הברית. החלום האמריקאי – הסתמכות על עבודה כבסיס להתקדמות ויזמות – אבד עד כאב. אי־השוויון מתרחב, הפנסיה נשחקת וחשיבות ההון עולה על חשיבותן של עבודה מיומנת ויעילות. שני הצדדים האידיאולוגיים בארצות הברית אינם מרוצים מהמצב: הימין מתלונן על ההתערבות בכלכלה והשמאל מתלונן (גם לאחר הזרמות של טראמפ במשבר הקורונה) שההתערבות היא לטובת העשירים, ואילו העובדים נפגעים. במשבר הקורונה ארצות הברית עשתה שימוש אינטנסיבי בכוחו של הדולר. הפד הדפיס כסף בכמות רבה יותר מאשר במשבר 2008, הממשלה הגדילה את תקציבה והבורסה חגגה. קיימת הנחה שהחיסון מפני קורונה יוביל לסיום המשבר ולהחזרת המצב לקדמותו, אך מצב כזה אינו מובן מאליו. מצב הבורסה, בייחוד הנאסד"ק שעולה בזכות מניות הטכנולוגיה, אינו סימן שהכול בסדר. הימשכות המשבר הכלכלי־חברתי מעוררת איזודאות וערעור על היציבות האמריקאית ועל המשך השיטה האמריקאית. האימפריה האמריקאית סובלת זה מספר

שבא לידי ביטוי במערכת הבחירות. הצלחתו תציל את כלכלת ארצות הברית ותחזיר את האמון העולמי בה. הגירעון העצום בתקציב לשנת 2020, של כ-17 אחוזי תוצר, מעורר ספק בנוגע ליכולתה של ארצות הברית להתמודד עם הגירעון והחוב לטווח ארוך. בעיות היסוד הכלכליות לא השתנו. הממשלה והפד הזרימו יחדיו במשבר הקורונה למעלה משישה טריליון דולר. הרחבה כמותית (quantitative easing) גדולה נועדה לשמור על הנזילות בשווקים הפיננסיים באמריקה לכל המשתמשים בדולר כגורם ייצור (אשראי, שמירת יתרות וכדומה), כחלק ממחזור החיים הפיננסי העולמי המבוסס על אמון בכלכלה האמריקאית ובדולר. ביולי 2020 הכריזה סוכנות הדירוג פיץ' על הורדת "תחזית הדירוג לעתיד" של ארצות הברית לאופק דירוג שלילי. הדירוג האמריקאי נפגע כתוצאה מהקשיים, מדי פעם, בהעברת התקציב בקונגרס ובסנאט, ומחוב ציבורי שהולך וגדל במהירות כתוצאה מגירעונות הממשלה.

עולה השאלה אם ההרחבה הכמותית של 2008 ו-2020 לא פגעה בשוק החופשי – עיקרון חזק מאוד באתוס האמריקאי. הבנק המרכזי האמריקאי הפך לשליט רב-עוצמה על שוק ההון. הוא מממן את הממשלה, את התאגידים ובעלי ההון ואת הצרכנים, מנהיג ריבית אפס עד ריבית ריאלית שלילית. הפד הציב את שוק המניות והאג"ח כיעד כלכלי מרכזי. הבורסה חזקה מול המשק החלש ויש נתק בין וול סטריט והכלכלה. המערכת הפיננסית על מרכיביה – חוב, תשואה, סיכון – מעוותת והריבית הנמוכה תישאר לזמן ארוך. החוב המקומי הכולל בארצות הברית הגיע בסוף שנת 2020 ל-70 טריליון דולר – הגבוה ביותר ריאלית ויחסית מאז מלחמת העולם השנייה: חוב פדרלי של 27 טריליון דולר, חוב עסקי של 20 טריליון דולר וחוב משקי הבית של 23 טריליון דולר. ארצות הברית תתקשה לעמוד מול "הר חובות" כזה, תלוי מה תהיה המדיניות של הנשיא בידן. אם ישקיע בתוכניות פיתוח ותשתיות הוא יחזיר לארצות הברית יכולות שהידלדלו בשנים האחרונות.

סין: העלייה מהתהום

קיימת סקרנות רבה לגבי עלייתה של סין כמעצמה כלכלית בארבעת העשורים האחרונים. עלייתה המופלאה של סין ממדינה זניחה בכלכלה הגלובלית למדינה הטוענת לכתר מעוררת השתוממות רבה וחשש גדול. שתי התגובות נכונות ומסקרנות את העולם לגבי העתיד. לסין יש היסטוריה שונה מזו של ארצות הברית, שהיא מדינה צעירה בת מאות שנים בלבד, ואילו סין היא מדינה-מעצמה משכבר הימים. סין היא מדינת לאום וארצות הברית היא מדינת הגירה. סין ראתה

נתגלו מתחים חברתיים וגזעיים, שהתעצמו במהלך המשבר. התנהלות הנשיא טראמפ במשבר הקורונה העצימה את הסדקים באתוס האמריקאי, וזאת לאחר שהוא זעזע את ההסדרים הגלובליים, שהעצימו את אי-הוודאות בכלכלת העולם ובאמונה שארצות הברית היא הגורם היציב והמאזן בעולם. טראמפ נקט מלחמת סחר מול סין ומדינות אחרות, כולל ידידות מסורתיות של ארצות הברית, שנתפסה – למרות ההיגיון בחלק מהטיעונים האמריקאיים – כקפריזה של הנשיא. הוא שינה את מדיניות ארצות הברית בזירה הגלובלית למדיניות בדלנית והתעמת עם בעלות הברית שלה באירופה ובנאט"ו. טראמפ הביא ליחסים הבינלאומיים את גישת "תן וקח" העסקית, הרבה להשתמש בסנקציות כלכליות (כתחליף למלחמה) ונקט מדיניות דה-גלובליזציה, שתוביל לפרגמנטציה של הכלכלה העולמית ולהתרופפות שרשראות האספקה העולמית תוך החרפה במאבק מול סין – פעולות שיפגעו בסחר ובצמיחה העולמית ויגרמו נזק לארצות הברית.

המשך כהונת טראמפ היה מגביר את סיכוייה של סין לסגור פערים מול ארצות הברית, כי סין הייתה ממשיכה את תוכניות הפיתוח שלה ואילו ארצות הברית הייתה ממשיכה להסתכסך עם בעלות בריתה המסורתיות.

סביר להניח שהנשיא בידן ימשיך את העימות עם סין, אבל יעשה מאמץ להחזיר את ארצות הברית לעמדת ההנהגה של העולם החופשי, תוך שהוא מקשה יותר על סין לממש את שאיפותיה. המשך כהונת טראמפ היה מגביר את סיכוייה של סין לסגור פערים מול ארצות הברית, כי סין הייתה ממשיכה את תוכניות הפיתוח שלה ואילו ארצות הברית הייתה ממשיכה להסתכסך עם בעלות בריתה המסורתיות, שלא תמכו בה בעוצמה בהתמודדות עם סין, ולמעשה ארצות הברית נותרה לבדה. בידן יחזיר את הברית עם הידידות המסורתיות ויוביל כוח משותף של המערב, שיתגבר על סין בצורה טובה יותר מאשר ארצות הברית לבדה. מבחנו של הנשיא בידן יהיה בשיקום החברה והכלכלה האמריקאית ממשבר הקורונה, מהמתחים הגזעיים ומהפיצול הגדול

ארצות הברית תתקשה לעמוד מול "הר חובות" כזה, תלוי מה תהיה המדיניות של הנשיא בידן. אם ישקיע בתוכניות פיתוח ותשתיות הוא יחזיר לארצות הברית יכולות שהידלדלו בשנים האחרונות.

הצמיחה המרשימה בארבעת העשורים האחרונים באה לאחר כמאה שנים של שפל בהיסטוריה הסינית (1839–1949). מכאן הסקרנות הרבה והרצון להבין את התהליך המדהים שחל בסין. זו אינה סקרנות אינטלקטואלית אלא צורך להכיר את מי שישלוט בעולם.

והיררכית, שהיא גם וגם, ין וינג, שחור ולבן – ניגודים המשלימים זה את זה; אינדיווידואל במסגרת קולקטיבית; מפגש מעניין בין אידיאולוגיה ישנה לחדשה. המדיניות הטוטליטרית של מאו הייתה חסרת פשרות. דוגמה בולטת היא מדיניות ההגבלה של ילד אחד במשפחה – ניסוי אנושי שגרם לאינספור הפרות של זכויות אדם. רק כעבור יותר משישים שנה ביטלה סין את המדיניות הזו. ההגבלות הביאו לחוסר איזון דמוגרפי חמור, הוחרפה הזדקנות האוכלוסייה והיו לה השלכות מרחיקות לכת על עתיד הפיתוח הכלכלי. כך פתרון לטווח קצר יצר בעיה לטווח ארוך. ייתכן שהמצב הדמוגרפי יהיה מכשול בפני החזון הסיני להפוך למעצמה מובילה.

מהפכה כלכלית

לאחר מותו של מאו ב־1976 התקיים מאבק אכזרי של מהפכה תרבותית רדיקלית בשנים 1976–1979, בראשות ג'יאנג צ'ינג אלמנטו של מאו. דנג שיאופינג, ממנהיגי סין (סגן ראש הממשלה ויו"ר המועצה הצבאית), הנהיג מדיניות פרגמטית – "מדיניות הדלת הפתוחה" ואסטרטגיית פיתוח של "ארבעת תחומי המודרניות": חקלאות, תעשייה, טכנולוגיה מדע וצבא. דנג שיאופינג הנחיל את המודל ההיברידי והבלתי שגרתי – קפיטליזם בשילוב קומוניזם – וקבע תקופה חדשה בסין, ובכך השפיע בצורה דרמטית על החיים בסין במשך עשרות שנים, בחברה ובכלכלה. הוא הוביל אסטרטגיה למהפכה תעשייתית. באיחור של כ־200 שנה, לאחר המהפכה התעשייתית באירופה וכ־100 שנה אחרי המהפכה בארצות הברית, הגיעה המהפכה התעשייתית לסין. הרפורמות הקפצו את סין היישר לשלהי המאה ה־20 ואפשרו לה ליהנות מתוצאות המהפכה התעשייתית המערבית המגובשת והבשלה. קפיצת הדרך נעשתה תוך שמירה על כוחה הפוליטי של המפלגה הקומוניסטית, והפתיחות הכלכלית שילבה מסורת ותיקה עם קדמה ומודרניות; קומוניזם עם קפיטליזם; מזרח מול מערב; אינדיווידואל מול הקולקטיב; תרבות פוליטית כלכלית שמיזגה קונפוציאניזם, דאואיזם, בודהיזם וקומוניזם. לפי הסינים, התפיסה הממוזגת הזו צריכה להחזיר אותם להוביל את העולם, כפי שהיה לדעתם עד המאה ה־18.

תקופות זוהר עוצמתיות וידעה גם ימים של השפלה ודיכוי. הצמיחה המרשימה בארבעת העשורים האחרונים באה לאחר כמאה שנים של שפל בהיסטוריה הסינית (1839–1949). מכאן הסקרנות הרבה והרצון להבין את התהליך המדהים שחל בסין. זו אינה סקרנות אינטלקטואלית אלא צורך להכיר את מי שישלוט בעולם. עד אמצע המאה ה־18 הייתה סין מדינה מפותחת בעלת טכנולוגיה גבוהה ביחס לאותם ימים. הנייר ואבק השריפה מקורם בסין, והיה לה ידע רב על סגולות צמחי המרפא. קדמה מדעית ארוכת שנים אפשרה לאימפריה הסינית לבנות את החומה הגדולה. הסינים ראו עצמם כמרכז העולם והזרים נתפסו כבלתי רלוונטיים עבורם. במחצית השנייה של המאה ה־18, כאשר באירופה החלה המהפכה התעשייתית ששינתה במידה רבה מאוד את הכלכלה האירופית ואת ההתפתחות הטכנולוגית של המערב, סין קפאה ושקעה בצרותיה הפנימיות. עם סיום שלטונה של הקיסרות הסינית ב־1912, אחרי אלפי שנים, עלה סון יאט־סן כנשיא הרפובליקה הראשון, שנחשב אבי האומה הסינית המודרנית. השלטון ברפובליקה הסינית הצעירה לא היה יציב והביא את יפן להשתלט על חלקים מסין בשנות ה־30 של המאה ה־20. פלישת יפן המיליטריסטית לסין עברה ללא התנגדות המערב. החלו מאבקים פנימיים, בעיקר המאבק בין צ'אנג קאי שק הרפובליקני למאו דזה דונג הקומוניסט. מאו הצליח ב־1949 להשתלט על סין, באמצעות אידיאולוגיה קומוניסטית ובעזרה סובייטית. סין הפכה למדינה קומוניסטית למרות שהחברה והכלכלה הסינית לא תאמו את הרעיון הקומוניסטי של מרקס ואנגלס, בשל היותה מדינה של איכרים ועובדי אדמה (המפלגה הקומוניסטית הסינית נוסדה ב־1921). הגותו של מרקס צמחה בחברה תעשייתית (אנגליה), ואילו סין הייתה חברה חקלאית. מאו ידע לסחוף את העם למאבק עממי ולהגיע לשלטון. הוא ניהל שלטון אכזרי ויעיל, איחד את המדינה וסיפק את הצרכים הבסיסיים של מזון, אך זה עלה בקורבנות של עשרות מיליוני בני אדם. השלטון בסין הוא שלטון מרכזי דוראשי – המפלגה הקומוניסטית והממשלה. השלטון המרכזי פועל באמצעות 34 מחוזות מנהליים ובניהול עצמי של כ־700 אלף כפרים.

מאו שלט בסין כ־27 שנים וביצע את יעדיו: "הקפיצה הגדולה קדימה"; "מהפכת התרבות"; "חינוך מחדש"; הלאמה אגרסיבית של רכוש פרטי; טיהור אכזרי של בעלי הקרקעות בכפרים והבורגנות בערים. הוא יישב מחדש עשרות מיליוני סינים והצליח לשלוט על המדינה על בסיס המסורת הסינית הוותיקה, שלפיה האדם נתפס כחלק מקולקטיב של משפחה, של כפר, של קיסרות. זהו חלק מהמסורת הקונפוציאנית, שהיא דרך האמצע

גדולה של ארצות הברית. כניסת סין לארגון הסחר העולמי בתקופת נשיאותו של ז'יאנג דזה-מין האטה את צמיחתה של ארצות הברית. חלקה של סין בסחר העולמי כבר עמד על כ־10 אחוזים, וכניסתה לארגון הסחר העולמי האיצה את הצמיחה מבוססת היצוא.

בעשור השני של המאה ה־21 שינתה סין את האסטרטגיה הכלכלית שלה ונקטה מדיניות של העדפת השוק המקומי. חלקה ביצוא הגלובלי הצטמצם מחד גיסא, והיא הגבירה את מאמצי ההשקעות שלה בעולם הרחב, מאידך גיסא. היא כבר לא התרכזה בייצור סחורות זולות הנשענות על כוח אדם זול אלא השקיעה בתעשייה טכנולוגית ובמחקר ופיתוח של מוצרים תעשייתיים חדשניים. סין התפתחה מכלכלה תעשייתית פשוטה ועתירת כוח אדם זול לכלכלת שירותים וטכנולוגיה המתבססת על כוח אדם מיומן, על גידול בצריכה הפרטית ועל כלכלת חדשנות. היא יכולה לזקוק לזכותה הישגים מרשימים בצמיחה כלכלית, בעיור, בהעלאת רמת החיים, בטכנולוגיה ובמעמדה הבינלאומי. הסינים הצליחו להעביר תוך כ־40 שנה כ־700 מיליון איש מהכפרים לערים, כדי להקים מפעלי תעשייה שיתחרו בתעשייה המערבית, תחילה בשל שכר זול ואחר כך עקב יעילות וחדשנות. צמיחתה של סין שינתה את הכלכלה העולמית ומרכז הכובד של הכלכלה העולמית נע מזרחה. סין הפכה להיות שחקנית בינלאומית הן במזרח והן בעולם כולו. בזכות סין וההתפתחויות בהודו ובדרום קוריאה, אסיה מובילה כיום כפי שהייתה עד לאמצע המאה ה־18. בשנים 2002–2012, בתקופת נשיאותו של הוג'ינטאו, חלה צמיחה מהירה ביותר שנראתה כאילו אינה תואמת לחוקי הכלכלה. צמיחה זו פגעה במשאבי טבע ובסביבה ויצרה חובות פיננסיים גדולים בבנקאות הפורמלית ו"בנקאות צללים" (פעילות בנקאית שלא במסגרת המוסדות הבנקאיים המוכרים, אלא דרך מוסדות לא־בנקאיים שהתפתחו במחוזות השונים ומהווים חלק מהשלטון במובן הרחב). סין יצקה בשנים 2006–2013 יותר מלט ובטון מכפי שעשתה ארצות הברית בכל המאה ה־20, ויצרה ביקוש לאנרגיה, לברזל ולסחורות נוספות. כל זה נעשה תוך הפגנת דומיננטיות של המדינה בתחום הכלכלי, השולטת בזרימת ההון ובהחלטות הכלכליות החשובות. מודל זה הועמד לראשונה בסימן שאלה. תחת שלטונו האוטוריטרי של הנשיא שי ג'ינפינג חלה משנת 2012 האטה בצמיחה — מקצב דו־ספרתי שאפיין את סין במהלך העשורים האחרונים לשישה-שבעה אחוזים בשנה. שאלת ההאטה התחדדה לנוכח האתגרים שסין עומדת בפניהם: אוכלוסייה מזדקנת (מדיניות ילד אחד במשפחה), זיהום בלתי נסבל, מינוף פיננסי גדול ("בנקאות צללים") ומדיניות טראמפ שהכריז על

סין יצרה מודל מיוחד שהוא שילוב של כלכלת שוק ושלטון אוטוריטרי — מודל המאתגר תאוריות כלכליות ותזות בתחום מדע המדינה.

הממשל בסין הצליח להפריד בין כלכלה ופוליטיקה: כלכלה בסגנון קפיטליסטי ופוליטיקה בחישוב קומוניסטי. סין יצרה מודל מיוחד שהוא שילוב של כלכלת שוק ושלטון אוטוריטרי — מודל המאתגר תאוריות כלכליות ותזות בתחום מדע המדינה, מודל של חופש תעסוקתי ושגשוג כלכלי בתמורה לווייתור על זכויות פוליטיות. סין הפגינה יכולת מרשימה של ניהול כלכלי וביצועה פרויקטים לאומיים אדירים במדינת ענק בעלת אוכלוסייה עצומה. כסף אינו מילה גסה בסין הקומוניסטית. יש דור חדש של מתעשרים המאמצים את תרבות הצריכה המערבית בתחומי האופנה, האומנות והעיצוב (בשנת 2020 היו בסין 142 מיליארדרים, בדולרים). לצד העשירים הגדולים צומח מעמד ביניים המשנה את דמותה של החברה הסינית. סין לא הפכה להיות מדינה דמוקרטית, אך אימצה רעיונות כלכליים מערביים. המטרה היא להצמיח את הכלכלה במודל שיתאים למשטר הסיני ויביא להגשמת השאיפה הבסיסית הסינית להיות מעצמה מובילה.

סין יצקה בשנים 2006–2013 יותר מלט ובטון מכפי שעשתה ארצות הברית בכל המאה ה-20, ויצרה ביקוש לאנרגיה, לברזל ולסחורות נוספות.

סין הייתה מדינה סגורה ובמידה רבה מבודדת ומוחרמת על ידי חלק ממדינות העולם, בראש ובראשונה על ידי ארצות הברית. חלקה של סין ביצוא הגלובלי עמד בשנות ה־70 על פחות מאחוז אחד. בתהליך מרשים ויסודי היא פעלה להקמת תעשיות יצוא פשוטות המבוססות על כוח אדם זול, לצד תהליך עיור מואץ. במשך כעשרים שנה היא הפגינה ביצועים כלכליים מרשימים והקימה תעשיות רבות, והפכה ליצואנית מרכזית בתעשיות פשוטות כמו טקסטיל ובגדים, צעצועים, כלי בית וכדומה. עליית משקלה של סין בסחר העולמי הובילה אותה לשלב הבא — התערות במערכת הבינלאומית. היא התקבלה לארגון הסחר העולמי (2001) וכך זכתה בכרטיס כניסה לעולם הגלובלי, בהכרה במעמדה החזק ובאפשרות לממש את השאיפות הגלויות והכמוסות להיות מעצמה. יש הרואים באירוע זה את תחילת המאבק בין סין לארצות הברית ושגיא

המעבר המוצלח של סין לעידן המהפכה התעשייתית והצלחת העיור בקנה מידה כה גדול מצביעים על יכולת ממושכת של הממשל להגות ולבצע תוכנית מסודרת ונחושה לסגירת פערים בני עשרות שנים של קיפאון כלכלי וטכנולוגי. סין הפגינה יכולת מרשימה ביצירת חדשנות טכנולוגית ברמה מתקדמת ביותר. לסין יש ענקיות טכנולוגיה גדולות כמו שיומי (סמארטפונים), עליבאבא, JD.COM (מסחר מקוון), טנסנט המפעילה רשתות חברתיות, משחקים ושירותי תשלום מקוונים, ביידו, מפעילת מנוע החיפוש המכונה לעיתים הגוגל הסיני וואווי בטכנולוגיות תקשורת. שוק התשלומים המקוונים של סין הוא הגדול ביותר, ומחשב העל שלה הוא המהיר ביותר. סין בונה את מרכז המחקר למחשוב קוואנטי הגדול ביותר בעולם, משקיעה כספים רבים בבניה מלאכותית והיא מתחרה רצינית של ארצות הברית בתחומים אלו.

תוכנית החומש ה-12 משנת 2011 של הנשיא שי ג'ינפינג שינתה את סדר העדיפות – מדגש על השקעות, ייצור וצמיחה מואצת להרחבת הצריכה הפרטית, עלייה ברמת חיים וטיפול בקיימות סביבתית.

מתנהל מאבק חריף בין סין לארצות הברית על הובלה בכלכלה ובטכנולוגיה. ארצות הברית מעכלת בשנים האחרונות את ההתקדמות הגדולה שחלה בסין בטכנולוגיה ובחדשנות. טראמפ הגן על הייצור האמריקאי על ידי רגולציה ומדיניות סחר הגנתית. בשנת 2020 הוציא טראמפ צו נשיאותי נגד האפליקציות ויצ'אט וטיקטוק, בטענה שהן מאיימות על הביטחון הלאומי של ארצות הברית.

טכנולוגיה מתקדמת היא מרכיב חזק בעוצמתה של מעצמה. ההיסטוריה הוכיחה כי כל מעצמה בשיא כוחה הובילה בזכות עדיפות טכנולוגית שהיא פיתחה בעצמה. כך היה בבריטניה במאה ה-19 ובארצות הברית במאה ה-20. סין שואפת להיות מעצמה טכנולוגית במאה ה-21. כיום אין לה עדיין מובילות טכנולוגית ברורה שתקנה לה מעמד של מעצמה מובילה, אך יש לה הישגים מרשימים שמראים כי במהרה תהיה שם. במספר תחומים היא הוכיחה יכולת טכנולוגית גבוהה המאתגרת את ארצות הברית (דור 5 בתקשורת).

מלחמת הסחר והטכנולוגיה שהכריז הנשיא טראמפ ב-2018 על סין הייתה צעד חריף לפתרון בעיה אמיתית של גירעון מסחרי אמריקאי גדול מול סין. במאבק האמריקאי יש היגיון כלכלי, אסטרטגי ופוליטי. צעדים מנהליים שהפעילה סין יצרו גירעון גדול בסחר לטובתה,

מלחמת סחר שמקשה על היצוא הסיני. משבר הקורונה הביא להחרפה נוספת ביחסי סין עם ארצות הברית ועם מדינות נוספות בעולם.

השאיפה להיות אימפריה

מצד סין יש דרישה רבה לחומרי גלם ולמשאבים טבעיים. הצמיחה הסינית הגבוהה גרמה לתופעות גלובליות משמעותיות: ביקוש לאנרגיה ולחומרי גלם ופליטת גזי חממה. היא מחפשת משאבי טבע ונפט מחוץ לגבולותיה ויוצרת מעין אימפריאליזם כלכלי של השתלטות על נכסים בעולם: באפריקה – קמרון, ניגריה ואוגנדה; בדרום אמריקה – אקוודור וונצואלה; באסיה – פקיסטן וקזחסטן. התפשטותה של סין נעשית על ידי השקעות רבות וסיוע למדינות רבות ב"כוח רך" – אימפריאליזם ללא קולוניות.

סין משקיעה בפרויקט היומרי "חגורה אחת, דרך אחת" שיקשר את סין לאירופה ואפריקה דרך היבשה ודרך הים. עלות הפרויקט מוערכת בטריליון דולר והוא נועד לקבע את היותה אימפריה עולה במאה ה-21. סין מפתחת את "דרך המשי הכלכלית" בתנועת מלקחיים: במסלול הצפוני – קשר לאירופה בדרך היבשתית ההיסטורית. במסלול הדרומי דרך הים – גשר יבשתי-ימי לאירופה (כולל אילת-אשדוד).

תוכנית החומש ה-12 משנת 2011 של הנשיא שי ג'ינפינג שינתה את סדר העדיפות – מדגש על השקעות, ייצור וצמיחה מואצת להרחבת הצריכה הפרטית, עלייה ברמת חיים וטיפול בקיימות סביבתית. בשלב המעבר חלה האטה בצמיחה. בתהליך ההתאמה המבני יש תנודות רבות ואיזודאות. בשלב הראשון, היקף הצריכה הסיני לא חפף במלואו להיקף ההאטה בהשקעות. החיסכון היה גבוה מההשקעה ונוצרו עודפי מלאי, והדבר יצר תנועות הון אל מחוץ לסין. המאמץ של השלטון הסיני הוא לדאוג ל"נחיתה רכה" ככל האפשר של המשק ולוודא שלא ייכנס למשבר ולמיתון חריף.

תוכנית החומש ה-13 משנת 2016 המציאה מחדש את הקפיטליזם הממשלתי: דגש על חדשנות והייטק ורפורמות פיננסיות והיענות לדרישות מעמד הביניים, שהורגל לעלייה מהירה ברמת החיים, תוך המשך תהליך העיור – המעבר מהכפר אל העיר. סין תחת נשיאותו של שי ג'ינפינג אינה מסתירה את כוונותיה לשלוט בעולם ולהנהיג סדר עולמי חדש על פי העקרונות הסיניים, וכל זאת תוך הידוק, קודם כול, של השליטה המפלגתית בסין גופא. כדי שסין תהיה מעצמה שולטת ומובילה בעולם עליה להגדיר את עצמה מחדש מבחינה כלכלית, חברתית, סביבתית ותרבותית. השאלה היא אם קצב כזה יכול להימשך בעשורים הבאים.

השלטון הסיני למנוע הפגנות מחאות המוניות עד כדי מרי אזרחי אלים.

סין יצאה ממשבר הקורונה, שהחל אצלה, חבוטה אך במצב טוב יותר משאר מדינות העולם (צמיחה של כ-2.5 אחוזים בשנת 2020 – טוב יותר מכל העולם). תחושת הניצחון הסיני על הקורונה העלתה את הביטחון העצמי שלה והביאה לאגרסיביות בסכסוכים בגבול הודו, מונגוליה וטיבט ולתגובות נזעמות מול בריטניה, גרמניה, קנדה, צ'כיה ואוסטרליה. סין עסוקה בשרטוט מחדש של גבולותיה הבינלאומיים ההיסטוריים ביבשה ובים. היא משתלטת על איי סלעים בים סין הדרומי, מרחיבה אותם באמצעות בטונדות וטוענת לזכויות מים כלכליים. ארצות הברית האשימה את סין במגפה ובהסתרתה. הקורונה תביא לנסיגה מהגלובליזציה ולהתמקדות בכלכלות הלאומיות, ומדינות יעברו מרכש בסין לייצור עצמי. צפוי כי העולם ייזהר, במידה מסוימת, מהסתמכות על סין. הדבר יחייב שינוי מהותי במרכזי הכובד של הייצור העולמי, שקשה לראותו נעשה בזמן הקרוב. תוכנית החומש ה-14 שתתחיל בשנת 2021 תתמקד בכלכלה המקומית, בביטחון שרשראות האספקה ובחיזוק המגזרים הקשורים לביטחון לאומי – מזון ואנרגיה – בעיקר טכנולוגיות מתקדמות של מוליכים למחצה.

המאבק על ההגמוניה בין סין לארצות הברית

תוך כדי התהליכים הפנימיים בארצות הברית והתחזקות הכלכלה הסינית, מתקיים מאבק בינלאומי מרתק על שליטה וכוח בין סין לארצות הברית. היחסים הכלכליים ביניהן אינם דומים לאלו שהיו בין ברית המועצות לארצות הברית. המדינות מקיימות קשרים כלכליים ענפים וסין משולבת בכלכלת העולם. המאבק מתחולל בכל תחומי החיים, בעיקר באלו המהווים מרכיבי יסוד בביטחון הלאומי של מדינה. בהשכלה גבוהה – ארצות הברית עדיין מובילה במספר האוניברסיטאות, המדורגות בין מאה המוסדות הראשונים בעולם. עם זאת יש ירידה במספרן היחסי של האוניברסיטאות האמריקאיות האיכותיות, עקב כניסת מוסדות חדשים מהעולם הרחב. ארצות הברית ומדינות המערב היו דומיננטיות בתחום המדע במשך שנים רבות, וזה היה סוד כוחן במאתיים השנים האחרונות. הסינים משקיעים רבות במדע ובאיכות האוניברסיטאות ומגלים את הסבלנות הנדרשת להישגים בתחום. הסינים שמו דגש על חדשנות טכנולוגית ותוך שנים מועטות יחסית הגיעו להישגים רבים, מרשימים ומוכחים: דור 5 בתקשורת; התפתחויות מרשימות בבנייה מלאכותית; סייבר; וחדשנות באמצעי התשלום הפיננסיים.

שאינו תוצאה טבעית רק של כלכלת שוק ויתרון יחסי שלה לעומת ארצות הברית. סין עודדה את העסקים שלה לנגוס נתחי שוק של חברות זרות יריבות, בדרכים שונות. היא משתמשת באכיפה סלקטיבית וברגולציה מפלה ובלתי שקופה בתחומי הבריאות וההגבלים העסקיים.

הסינים הבינו כי ניצלו בצורה מיטבית את משטר הסחר לטובתם, ובעיקר את חוסר האיזון שלהם כלפי ארצות הברית. במציאות שאחרי הקורונה, סין תעבור את ארצות הברית בגודל התוצר כבר בסוף שנות ה-20 של המאה ה-21.

מלחמת הסחר שיבשה את תהליכי הגלובליזציה ואת שרשראות האספקה והסחר העולמי. בסופו של דבר, מדיניות טראמפ פגעה גם בכלכלה ובצרכנים האמריקאים. התברר כי שי ג'ינפינג יותר גלובליסט מטרמפ. סין הפיקה תועלת מהגלובליזציה ומהפתיחות האמריקאית, ויש לה עניין לשמר את משטר הסחר הגלובלי. הסינים הבינו כי ניצלו בצורה מיטבית את משטר הסחר לטובתם, ובעיקר את חוסר האיזון שלהם כלפי ארצות הברית. במציאות שאחרי הקורונה, סין תעבור את ארצות הברית בגודל התוצר כבר בסוף שנות ה-20 של המאה ה-21.

תוך כדי התהליכים הפנימיים בארצות הברית והתחזקות הכלכלה הסינית, מתקיים מאבק בינלאומי מרתק על שליטה וכוח בין סין לארצות הברית.

סין אינה חפה מבעיות שיעמדו בדרכה למעמד של מעצמה מובילה. האוכלוסייה הגדולה מחייבת יצירה מתמדת של מקורות תעסוקה, אשר יהיו מאוימים על ידי רובוטים ובינה מלאכותית. הזדקנות האוכלוסייה והפער שנוצר כתוצאה ממדיניות ילד אחד במשפחה מאתגרים את צמיחת כוח העבודה הצעיר והמשכיל, מפחיתים את הגמישות של המדינה ואף יביאו להתכווצות האוכלוסייה, לפערים גדולים בין עשירים לעניים, לאתגרי סביבה ולבניית מערכת השכלה גבוהה מפותחת. פיקוח על האינטרנט מבטא פגיעה עמוקה בחופש הפרט, בדמוקרטיה ובליברליות מצד שלטון המפלגה שאינה מאפשרת חופש ביטוי. מתקיים דיון מתמשך בשאלה אם המתח הזה, בין עליית רמת החיים והתרחבות מעמד הביניים מצד אחד לבין היעדר זכויות הפרט הפוליטיות מצד שני, יכול להתקיים לאורך זמן. מתח זה עלול לפגוע קשות בשאיפות ההגמוניות של סין. עד היום הצליח

סין אינה טומנת ידה בצלחת ומפתחת בעוז את עוצמתה הצבאית, בפרט בים הסיני הדרומי.

מחייבת את קיומם של שוקי כספים והון משוכללים, ויצירת שלטון חוק ומשפט שיזכו לאמון בינלאומי.

קרן המטבע הבינלאומית הכירה בשנת 2015 בכך שהמטבע הסיני יהיה במעמד של מטבע רזרבה כמו הדולר, האירו, הין והליש"ט, אך סין עודנה נדרשת לבצע רפורמה גדולה בבנקאות, לקיים מרכז פיננסי גדול ושוק הון מרכזי עולמי ולבנות אמון במטבע שלה. סין שוקדת על מיצובה של שנחאי כמרכז פיננסי גלובלי (על חשבון הונג קונג), אולם נדרשות הרבה יותר מאשר רפורמות במערכת הפיננסית ושוק ההון. בין היתר נדרשות בניית מערכת מקרו כלכלית שבמרכזה שוק מט"ח חופשי שאינו מנוהל על ידי הממשלה, ומדיניות שתביא לבניית אמון עולמי במטבע הסיני ובכלכלה הסינית, בשקיפות שלטונית. בשנת 2020, בנקים מרכזיים בעולם החזיקו רק שני אחוזים מהרזרבות שלהם במטבע הסיני, לעומת 62 אחוזים בדולרים. סין מתמודדת עם "בנקאות צללים" בעייתית, שהתפתחה עקב פיתוח מהיר של המדינה וצבירת חוב ציבורי ופרטי של 300 אחוזים בקירוב מהתמ"ג (2020). סין אינה יכולה להציע שירותים פיננסיים כמו אלה של ארצות הברית, או אפילו מרכזים פיננסיים כמו לונדון או טוקיו. לפניה עוד דרך ארוכה. שלטי סין מבינים את חשיבות הנושא ואת היותו תנאי הכרחי להפוך למעצמה כלכלית-פיננסית גלובלית.

קרן המטבע הבינלאומית הכירה בשנת 2015 בכך שהמטבע הסיני יהיה במעמד של מטבע רזרבה כמו הדולר, האירו, הין והליש"ט, אך סין עודנה נדרשת לבצע רפורמה גדולה בבנקאות, לקיים מרכז פיננסי גדול ושוק הון מרכזי עולמי ולבנות אמון במטבע שלה.

סין הרוויחה מהקשר בין ה-RMB לדולר. יציבותו היחסית של ה-RMB היא מלאכותית במקצת. הבנק המרכזי של סין מנווט את שערו ושומר על תנודות נמוכות סביב הדולר, למרות שמאז 2016 הוא צמוד לסל מטבעות המורכב מ-24 מטבעות. השלטונות הסיניים עדיין לא מעוניינים כי שער החליפין של סין יהיה חופשי. כדי שסין תהיה מעצמה פיננסית עליה לדאוג לכך שמשקיעים זרים יהיו פעילים בשוק ההון הסיני. המסחר במניות צריך לגדול מעבר לשיעור של חמישה אחוזים (2020) משוק המניות בסין, שהוא פי עשרה מה שהיה

הדומיננטיות האמריקאית בעולם באה לידי ביטוי בהפצת התרבות האמריקאית – עולם הקולנוע בהוליווד, מוזיקת הפופ ובייחוד השימוש בשפה האנגלית שהיא השפה הבינלאומית – ומקנה עוצמה רבה לארצות הברית בעולם הגלובלי. אלו מרכיבים רכים המהווים גורם דומיננטי בתרבות העולמית. הסינים אינם יכולים עדיין לגבור על ארצות הברית, למרות שיותר מ-1.5 מיליארד איש דוברים סינית. הרשת החברתית הסינית טיקטוק היא סנונית אחת המבשרת שינוי – כיישום צרכני סיני ראשון בשוק המערבי.

הצבא האמריקאי הוא צבא חזק ומצויד המשתמש בטכנולוגיות מתקדמות, ויש לו נוכחות רבה בכל האזורים האסטרטגיים בעולם. הפטריוטיות והמוטיבציה הן מרכזיות בהצלחתו. הישגיו הצבאיים מאז מלחמת וייטנאם שנויים במחלוקת. סין אינה טומנת ידה בצלחת ומפתחת בעוז את עוצמתה הצבאית, בפרט בים הסיני הדרומי.

ארצות הברית מתאפיינת מראשית דרכה כחברה וכלכלה דינמית והוכיחה חיוניות רבה במהירות ובהחלטיות להתאושש ממשברים כלכליים שפקדו אותה. המגזר העסקי האמריקאי הוא יזמי, אשר הוביל בהצלחה את הכלכלה לשיאים מדי כל עשור במאה ה-20. עדיין יש לארצות הברית הצלחות מוכחות גם בראשית המאה ה-21, אבל בקצב יורד לעומת העבר. מחקרים מצביעים על ירידה ביזמות, בתחרותיות ובדינמיות שאפיינה אותה, בגלל בירוקרטיה, רגולציה וריכוזיות שהשפיעו לרעה על הצמיחה והפריון. תקופת נשיאותו של ביידן תימדד, מבחינה היסטורית, ביכולתו לשקם את מעמדה הכלכלי והטכנולוגי של ארצות הברית וביכולתו לחזור ולהיות מנהיג העולם המערבי.

המערכת הפיננסית כנייר לקמוס

ארצות הברית נהנית מהעובדה שסין אינה יכולה בשלב זה לאתגר אותה ולהחליפה כמרכז פיננסי ומוביל של מטבע רזרבה בינלאומי, למרות הצמיחה הכלכלית הגבוהה וההתפתחות המרשימה בטכנולוגיה, במדע ובהשפעה בינלאומית. המערכת הפיננסית הסינית לא מספיק חזקה כדי לשאת הובלה פיננסית עולמית. היא אינה שקופה דיה והצמיחה המהירה יצרה בעיות רבות ב"בנקאות הצללים" (שכולה בשליטה ישירה או עקיפה של הממשל הסיני). בזמן הקרוב לא נראה אתגר ממשי שיאיים לגזול מארצות הברית את ההובלה הפיננסית ולהפוך את המטבע הסיני RMB למטבע רזרבה בינלאומי, בוודאי כל עוד הוא מנוהל על ידי השלטונות ואינו נסחר באופן חופשי. הגמוניה פיננסית גלובלית

לקיים את המודל שכה הצליח בעשרות השנים האחרונות, של שלטון דו־ראשי – ממשלה ומפלגה? במקום שיש התנגשות בין אסטרטגיה לאומית וכלכלה, לעיתים האינטרס הכלכלי משני לרצון הממשל להשיג כוח, השפעה והרתעה. האהדה לסין מצד המערב פחתה בשל הקורונה, ההגבלות על הונג קונג ומתח עם מדינות כמו הודו, אוסטרליה, קוריאה ויפן. אם ארצות הברית (בתקופת נשיאותו של ביידן) תצליח ללכד שוב את בעלות בריתה הדמוקרטיות המסורתיות, זה יקל עליה לשמר את כוחה ויקשה על סין.

מה צפוי?

הסינים מבינים שהסדר הכלכלי העולמי קובע את הארגון החברתי והפוליטי ואת ההגמוניה בעולם. יש אפשרות שסין תאמץ מדיניות פרו־אקטיבית ותתנהג כמו ארצות הברית אחרי מלחמת העולם השנייה, ותחתור לכך שהכלכלה והמטבע שלה יובילו בעולם. אפשרות שנייה (בהסתברות נמוכה) היא שסין תפעל לחזק את ה־SDR (Special Drawing Rights) כמעין מטבע – יחידת מדידה כמותית פיננסית שהמציאה קרן המטבע הבינלאומית כבר בשנת 1969 עבור בנקים מרכזיים. ייתכן שיוקם מוסד בינלאומי אשר יבטיח שעודפים מסין ומיפן יועברו לממשלות נזקקות, וכך ייווצר ביקוש מצרפי שייצב את העולם.

הסינים מחזיקים נכסים רבים הנקובים בדולר ופועלים בזירות כדי למנוע הפסדים משמעותיים במכירתם (בדצמבר 2020 היו כ־1.1 טריליון דולר באג"ח ממשלת ארצות הברית) מטעמים פוליטיים, שיביאו לעלייה בריבית בארצות הברית. זירות זו כבר עלתה להם במחיר כלכלי. נדרש להם זמן לבנות מערכת מוניטרית־פיננסית אמינה, שתתבסס על מסחר חופשי במטבע הסיני ושקיפות במבנה הפוליטי שלהם, לקראת ההסתערות הסופית. הבנקים המרכזיים של רוסיה והודו צמצמו את כמות הדולרים שברשותם. סף הכניסה למעמד של מעצמה מוניטרית מובילה הוא גבוה ולשם כך יש לזכות באמונם של תושבי העולם, בראש ובראשונה מצד אנשי הפיננסים בעולם. כל עוד רמת השקיפות של המשטר הפוליטי והכלכלי נמוכה, ובייחוד של המערכת הפיננסית, יהססו הבנקים המרכזיים ותאגידים עסקיים גלובליים להישען על המטבע הסיני. הובלה מוניטרית אינה תוצאה טכנית של עוצמה כלכלית וטכנולוגית, זו מחייבת אמון במרכיבים הרכים של עוצמת המדינה. לכן קשה לראות בעתיד הקרוב מעבר למטבע הסיני כמטבע דורבנה בינלאומי. עם זאת סין עושה מאמצים לחזק את המערכת הפיננסית ואת המטבע שלה.

ב־2015. לא פחות מ־156 חברות סיניות בשווי כולל של 1.2 טריליון דולר רשומות בשלוש הבורסות הגדולות בארצות הברית. (לדוגמה: עליבאבא, פטרו צ'יינה וביידו). הן רוצות גישה להון האמריקאי. תושבי ארצות הברית ומשקיעים בינלאומיים רוצים גישה לעולם העסקי הסיני, שהוא שוק עסקי בעל פוטנציאל רב. גם תחום זה נפגע במאבק הבין־מעצמתי.

הסינים מצטיינים במערכת התשלומים הדיגיטלית ומובילים בחדשנות פיננסית.

הסינים מצטיינים במערכת התשלומים הדיגיטלית ומובילים בחדשנות פיננסית. עליבאבא וטנסנט שולטות באפליקציות התשלומים דרך אנט (עליפיי) וויצ'אט (טנסנט). 80 אחוזים מ־900 מיליון משתמשי הסמארטפונים בסין עושים שימוש באמצעי התשלום אלו, וליזמים קטנים יש גישה להלוואות. שוק הפינטק הסיני הוא המפותח והמתקדם בעולם. סין היא המדינה הראשונה שמקדמת מטבע דיגיטלי (CBDC), כדי לחזק את מעמד ה־RMB ולהגדיל את השימוש בו בעסקאות בינלאומיות במיזם "החגורה והדרך" – פרויקטים בשווי עשרות מיליארדי דולרים (כבישים, רכבות ונמלים). במסגרת רצונה לקבל מעמד מיוחד ומוביל בעולם הודיעה סין בשנת 2015 על הקמת הבנק האסייתי להשקעה בתשתיות (AIIB). המוסד הוקם כדי להתחרות בבנק העולמי ומרבית מדינות העולם הצטרפו אליו, כולל ישראל, אולם ארצות הברית ויפן לא הצטרפו. הבנק פעיל במימון פרויקטים באסיה, בדרום אמריקה ובאפריקה, ובכך הסינים מחזקים את מעמדם הבינלאומי באזורים אלו. האמריקאים רואים בצעד זה איום על עליונותם ואתגר לבנק העולמי, שהם מהווים בו שחקן מרכזי.

אם ארצות הברית תצליח ללכד שוב את בעלות בריתה הדמוקרטיות המסורתיות, זה יקל עליה לשמר את כוחה ויקשה על סין.

האתגר הגדול העומד בפני סין הוא הצורך להבהיר איך יתקיימו חיים בצוותא בין כלכלה ליברלית ומשטר קומוניסטי אוטוריטרי. האם היעדר דמוקרטיה במובן המערבי יאפשר לסין לקיים מערכת פיננסית מובילה בעולם שתישען על אמון מצד משקיעים עולמיים, ובפרט בעניין היותו של המטבע שלה מטבע דורבנה בינלאומי מוכר ומקובל? זהו אתגר גדול לשלטון הסיני. הכלכלה היא כלי אסטרטגי להשגת עוצמה. האם אפשר להמשיך

גדולים. התנהלות בלתי זהירה מצד ישראל יכולה לגרום נזקים חמורים לכלכלתה וליחסים המדיניים בין שתי המעצמות. ממשלת ישראל חייבת לדעת להתנהל מול שתי הענקיות הללו ולמצוא את הנתיב שיאפשר לה להפיק את התועלות הכלכליות משתייהן, מבלי לפגוע באף אחת מהן. זה מחייב את ישראל לקבל החלטות רבות, חלקן אסטרטגיות וארוכות טווח וחלקן טקטיות ואד הוק, שעיקרן הגדרת הקווים האדומים למעורבות זרה.

המאבק מציב דילמות קשות לישראל בתחום המדיני והכלכלי. היא הוכנסה שלא בטובתה בין שני פילים גדולים. התנהלות בלתי זהירה מצד ישראל יכולה לגרום נזקים חמורים לכלכלתה וליחסים המדיניים בין שתי המעצמות.

ישראל כמדינה וכלכלה פתוחה חייבת לקיים קשרים כלכליים עם כל הגושים הכלכליים הגדולים, ביצוא ובהשקעות. המשק הישראלי שצמיחתו נשענת על יצוא מקיים מדיניות סחר מגוונת עם כל הגושים, ללא תלות באף גוש כלכלי. ישראל אינה מעוניינת לעמוד בין שני הפילים הללו. התוצאה ברורה, אך אין זה אומר שנוכל להימנע לחלוטין מכך. זוהי הליכה במשעול צר המחייבת מעקב צמוד והבנה טובה של מהלכים מדיניים-כלכליים ושל הרגישויות של כל מעצמה, ובעיקר להבין את סין, השונה מהמוכר לנו במערב. יש צורך לנהל סיכונים בצורה מושכלת ובמודעות רבה. החלטת הממשלה להקים את הוועדה לבחינת השקעות זרות היא צעד בכיוון הנכון, ויש ביכולת הוועדה ליצור את הכלים הפרטניים, לבטל את ניהול הסיכונים ולמצוא את נקודת האיזון הנכונה שתשמור את היתרונות בקשר עם סין, תוך הבנה של הסיכונים הכרוכים בכך.

דוד ברוט – מוסמך בכלכלה מהאוניברסיטה העברית בירושלים (1973), שימש כמרצה לכלכלה במוסדות רבים בין השנים 1982–2019. כיהן במשך כ-30 שנה במגוון תפקידים בכירים ומובילים בשירות הציבורי ובכללם מנכ"ל משרד האוצר וראש המשלחת הישראלית למו"מ עם הפלסטינים על הסכם פריז בנושאים הכלכליים (1993–1994). עמד בראש 13 ועדות ציבוריות וממשלתיות ובמגזר העסקי עמד בראש מספר דירקטוריונים וביניהם: בנק לאומי (2000–2003), חברת יס (1999–2004) ואל על (מ-2020) במגזר הציבורי היה יו"ר הוועד המנהל של אוניברסיטת בן-גוריון (1998–2010), בית חולים הדסה (1999–2008) ומכללת הדסה (1997–2018).

brodetd@netvision.net.il

העולם נמצא בדילמה: חלה ירידה באמון כלפי ארצות הברית והדולר, אך אין מטבע מדינתי שיכול להחליף אותו. גם האירו, שמעמדו מתחזק, אינו מאתגר את הדולר. האפשרות המסוכנת לעולם היא שכתוצאה מאי-אמון בדולר ובהיעדר מטבע טבעי מחליף – המייצג מעצמה כלכלית גדולה עם כלכלה חזקה וזוכה לאמון של המערכת הפיננסית הבינלאומית, כמו ארצות הברית מאז מלחמת העולם השנייה ובריטניה לפנייה – תיווצר תקופה של חוסר יציבות בדומה לזו שאפיינה את התקופה בין שתי מלחמות העולם, ותתעורר מלחמת סחר ומטבעות. המרוץ הפיננסי-מוניטרי יהיה מרוץ מעניין, חשוב ודרמטי בין ארצות הברית לסין, שלא יהיה קל לאף אחת מהן. לא ברור כמה שנים יימשך המרוץ הזה. כדי לשמור על מעמד המוניטרי המוביל יצטרכו האמריקאים לשפר את התפקוד הכלכלי-חברתי ולהקפיד על ניהול מוניטרי זהיר. יש להם יתרון כמובילים הנוכחיים והעולם רגיל לדולר. המסקנה היא שיימשך המאבק ההגמוני בין שתי המעצמות – סין וארצות הברית. ארצות הברית תוכל להמשיך להוביל את הדולר כמטבע רזרבה בינלאומי עוד שנים רבות, אם תשפר את ביצועיה הכלכליים והחברתיים. הדבר נתון בידיה ולא בידי שום מדינה או גוש אחר. מעשיה יקרבו או ירחיקוה מעמדת הבכורה במטבע הרזרבה הבינלאומית. העולם ימשיך לחפש תחליפים באמצעות מטבעות לא-מדינתיים שאינם נמצאים תחת השפעות פוליטיות – חיפוש שינסה להציע מטבע משלים אך לא חליפי בסל המטבעות העולמי.

הפיל(ים) ישראל

המאבק על ההגמוניה העולמית מעמיד את ישראל בפני אתגר שהיא אינה ניצבת מולו בשום זירה כלכלית אחרת. יש לישראל מערכת קשרים ארוכת שנים, ענפה ומיוחדת עם ארצות הברית. הקשרים הכלכליים עם סין הם חדשים יחסית והואצו מאוד בעשור האחרון. למעורבותן של חברות תשתית סיניות בפרויקטים בישראל יש תרומה חשובה למשק, שהרוויח עשרות מיליארדי שקלים – בזכות המחירים הזולים – מפעילות שמתבצעת על ידי חברות סיניות, תוך סיכון לתלות בחברות אלו. ישראל חשה לראשונה את המשמעות של המאבק בין שתי המעצמות כבר בעשור הראשון של שנות ה-2000, בפרשיות היצוא הביטחוני של מטוס הביון "פלוקו" והמזל"ט "הרפי", כאשר ארצות הברית גרמה לישראל לסגת ממכירתם לסין. לאחרונה עברה המתיחות לנושאי התשתיות והטכנולוגיה. לישראל יש עניין שלא לפגוע באינטרסים ביטחוניים של ארצות הברית. המאבק מציב דילמות קשות לישראל בתחום המדיני והכלכלי. היא הוכנסה שלא בטובתה בין שני פילים

ייעוד ומטרה, קול קורא

אפשרויות הפרסום

עדכן אסטרטגי מציע חמישה סוגי פרסומים:

“הבמה המחקרית” (The Research Forum) – מאמרים אקדמיים בהיקף של עד 7,000 מילים בעברית או 9,000 מילים באנגלית (כולל הערות ומקורות בסגנון APA), בעלי אופי מחקרי ותיאורטי, במנעד רחב של נושאים הקשורים לביטחון לאומי. המאמרים עוברים שיפוט עיוור כפול (Double blind peer review). למאמרים יש להוסיף תקציר בהיקף של 100–120 מילים ורשימת מילות מפתח בהיקף של עד עשר מילים וביו קצר של הכותב/ת.

“במת מדיניות” (Policy Analysis) – מאמרים שעיקרם ניתוח מדיניות בהקשרים של ביטחון לאומי, בני 1,500 עד 2,000 מילה בעברית ועד 2,500 מילים באנגלית, ללא הערות שוליים ועם הפניה למקורות באמצעות קישוריות (Hyperlink), ללא רשימת מקורות בסופו. כן ניתן יהיה לצרף רשימת מקורות מומלצים לקריאה בסוף המאמר. המאמרים יכללו תקציר בהיקף של 100–120 מילים, רשימת מילות מפתח בהיקף של עד עשר מילים וביו קצר של הכותב/ת.

“ביקורות ספרים” (Book Reviews) – במדור זה יכללו סקירות ספרים בתחומי העניין של ביטחון לאומי במנעד הרחב של התחום בהיקף של 800–1,300 מילים ועד 1,500 מילים באנגלית כולל מקורות (בסגנון APA) וביו קצר של הכותב/ת.

“במת שיח” (The Professional Forum) שיח נושאי רב-משתתפים או ראיון עומק בהיקף של 2,000–3,000 מילים ועד 3,500 מילים באנגלית כולל מקורות (בסגנון APA) וביו קצר של הכותב/ת.

“סקירת ספרות” (Academic Survey) – סקירת ספרות מקצועית עדכנית בתחום ספציפי הקשור לביטחון לאומי בהיקף של 1,800–2,500 מילים בעברית ועד 3,000 מילים באנגלית, כולל מקורות, רשימת מקורות נוספים מומלצים לקריאה (סגנון APA) וביו קצר של הכותב/ת.

עורכי עדכן אסטרטגי

ד"ר קובי מיכאל וד"ר כרמית ולנסי

עדכן אסטרטגי, כתב עת רב-תחומי לביטחון לאומי, סייבר ומודיעין, הוא כתב עת שפיט דו-לשוני (עברית ואנגלית) בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל-אביב. הוא משמש במה למחקר רב-תחומי, מקורי ועדכני בקשת רחבה של סוגיות הקשורות לביטחון לאומי, סייבר ומודיעין כתחום ידע. בכתב העת, שנוסד בשנת 1998 ורואה אור מדי רבעון, מתפרסמים מאמרים בנושאים הקשורים לישראל, המזרח התיכון, המערכת הבינלאומית ובמגמות גלובליות, שיש בהם כדי להעשיר ולאתגר את תשתית הידע בתחום הביטחון הלאומי. מטרת עדכן אסטרטגי היא תרומה לקיום דיון פורה ומעמיק בשאלות יסוד בחקר הביטחון הלאומי, תוך גישה המבכרת שילוב של הממד התיאורטי עם כתיבה מוכוונת מדיניות.

העת הנוכחית מזמנת שינויים תכופים במוסכמות יסוד הקשורות לביטחון לאומי ולאופן שבו הוא נתפס. חקר התחום מתפתח ומנסה להסתגל לפרדיגמות חדשות ולתמורות ברבדים הכרוכים זה בזה – טכנולוגיים (ובכללם מורכבויות עולם הסייבר), תרבותיים, צבאיים, מודיעיניים, חברתיים כלכליים ועוד. אתגר הבנת המציאות מתחדד עם הופעתן של אמיתות המתחרות זו בזו, ודווקא בשל כך חיוני קיומו של מחקר מבוסס עובדות ונתונים, שמתווך לכדי אמירות מעודכנות ומחדשות.

המערכת מעודדת חוקרות וחוקרים להציע מאמרים שטרם ראו אור באכסניה אחרת, ושיש בהם כדי להציע תזה מקורית ומחדשת על ביטחון לאומי בראי דיסציפלינרי רחב: יחסים בינלאומיים, מדע המדינה, היסטוריה, כלכלה, משפט, תקשורת, גיאוגרפיה ולימודי סביבה, לימודי ישראל, מזרח תיכון ואסלאם, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, לימודי ביטחון ואסטרטגיה, טכנולוגיה, סייבר, יישוב סכסוכים ותחומים נוספים.

ברוח התקופה, עדכן אסטרטגי מעביר את כובד משקלו לנוכחות וזמינות ברשת. הגם שהגיליונות ימשיכו להתקבץ בחתך רבעוני, המאמרים שיאושרו לפרסום, לאחר תהליך שיפוט ועריכה, יפורסמו בגרסה מקוונת באתר כתב העת במתכונת *published first on-line*, ובשלב מאוחר יותר כחלק מהגיליון הרבעוני הרלוונטי.

